

Van klooster tot kazerne

deel 2: Gendarmen in het klooster.

De bouwgeschiedenis van de eerste rijkswachtkazerne in Geraardsbergen

Jacques DE RO

Op 23 september 1992 botsen arbeiders van de bouwfirma 'Frans Van derstockt & zoon' uit Geraardsbergen bij grondwerken op een bouwperceel langs de Penitentenstraat en tegenover het voormalige klooster van de Arme Klaren op een achttal skeletten. Op deze plaats zijn er negen appartementen gepland die aansluiten op een nieuw woonblok langs de Kaai. Meteen waarschuwt men de politie, die de stofelijke resten verpakt en meeneemt voor verder onderzoek. Alles wijst erop dat het hier gaat om de skeletten van kloosterzusters, die gezamenlijk in een anderhalve meter diepe grafkelder op een tweetal meter van de straat geborgen liggen. Zoals de straatnaam aanduidt, is men gestoten op de site van het voormalige penitentenklooster en is de begraafplaats vermoedelijk te situeren in de kloosterkerk. De volgende dagen worden nog oude rioleringen, meer skeletten, koperen knopen en ringen en een gang op vier meter diepte ontdekt ⁽¹⁾. Dit tastbare contact met het religieuze verleden van Geraardsbergen blijkt onvoldoende reden om de werken stil te laten leggen en een archeologisch onderzoek op te starten. Dit maakt dat de geschiedenis van het convent alleen nog geschreven kan worden door nog bestaande archivalia...

Op zoek naar een geschikte locatie voor de gendarmerie

De penitenten worden begin 1797 voorgoed uit hun klooster gezet, maar al op 5 april van dat jaar (16 germinal jaar IV) vraagt de municipaliteit van Geraardsbergen aan het centrale bestuur van het Schelddepartement dat het bij de Wetgevende Macht een aanvraag zou indienen voor het verwerven van alle kloostergebouwen. De bewindslieden hopen zo met de afbraak van (een deel van) het klooster een kade langs de Dender aan te leggen. Ook wordt al enige tijd uitgekeken naar een geschikt gebouw in de stad om er de gendarmerie in onder te brengen ⁽²⁾. De nieuwe organisatiestructuur van de *gendarmerie nationale* wordt in ons land per decreet van 10 juli 1796 (22 messidor jaar IV) ingevoerd. Opdracht, functie, organisatie, inwendige orde en tucht wor-

den bepaald door de Franse wet van 17 april 1798 (28 germinal jaar VI) ⁽³⁾. Zij vormt een militaire eenheid onder het Ministerie van Oorlog.

Al op 14 april 1796 (25 germinal jaar IV) komt de municipaliteit met het voorstel het *Vleeshuis* op de Markt aan te wenden als geschikte locatie voor de kazernering van de toekomstige gendarmerie. Maar er zijn herstellingskosten die oplopen tot 1.391 frank. Vooral de opdeling van het gebouw in kleinere woonvertrekken en het maken van een paardenstal vraagt extra geldmiddelen. P. De Somer, inspecteur van Openbare Werken en verbonden aan de Administratie van het Schelddepartement, maakt hierbij een ontwerp op voor de toekomstige kazerne. Maar nog voor de gendarmerie in Geraardsbergen officieel is opgericht, wordt van dit plan afgestapt.

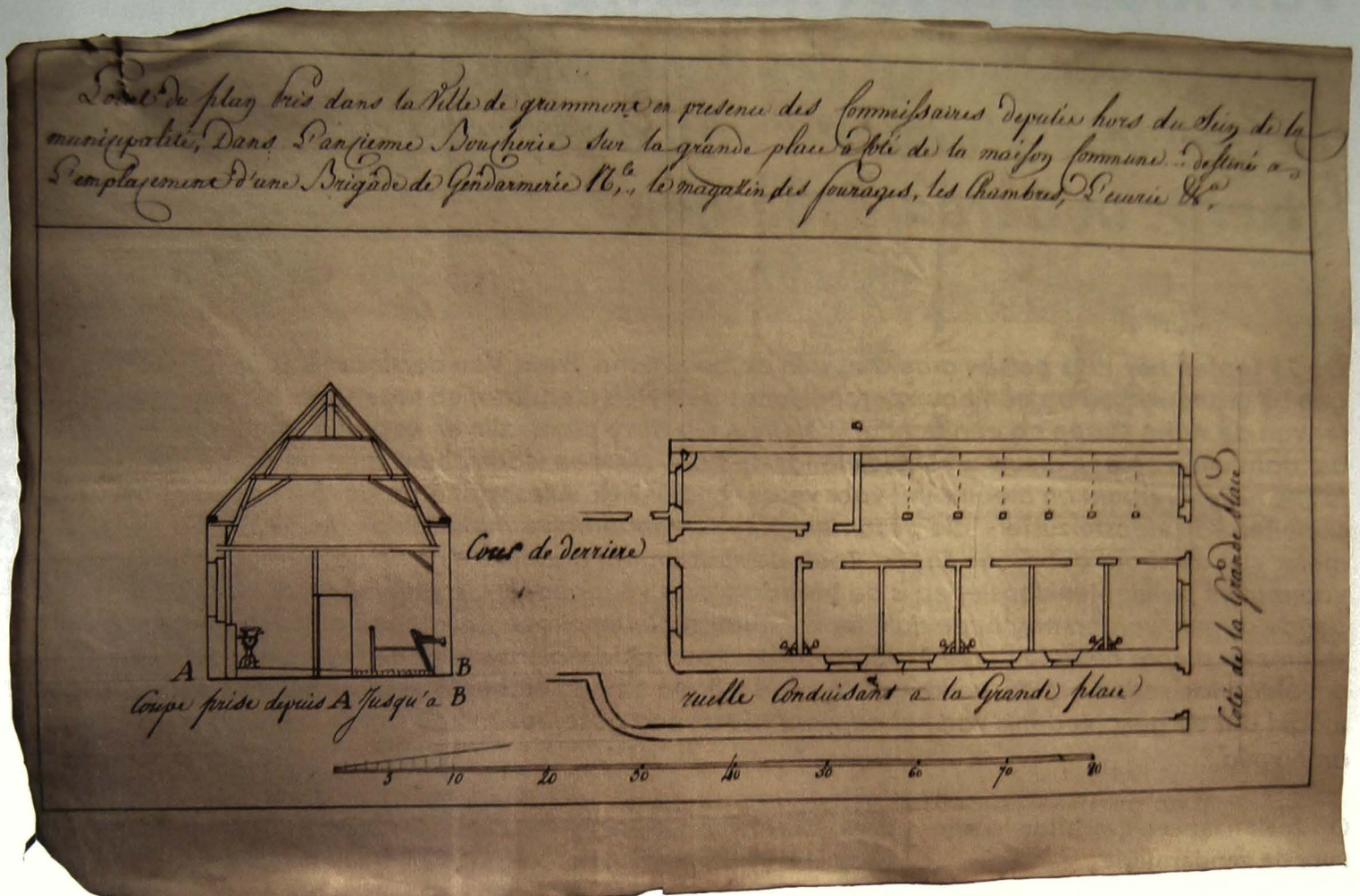
De organisatie van de *gendarmerie nationale* in het Schelddepartement wordt vastgelegd bij het decreet van 13 februari 1797 (5 pluviöse jaar V). Pas op 17 september (1er jour complémentaire jaar V) wordt te Gent Chrisostome Target benoemd tot wachtmeester van de Geraardsbergse brigade. Hij krijgt de leiding over de gendarmen Jean François Bruyere, Jean Baptiste Murette, Jacques Vassol en Jean Baptiste Hermand ⁽⁴⁾. Zij moeten allen op post zijn op 22 september 1797 (1 vendémiaire jaar VI), maar het duurt nog tot 1798 alvorens de gendarmerie in de Oudenbergstad operationeel wordt. Hoewel het tegen de zin is van de Franse overheid, die wil dat de gendarmen logeren bij burgers in de stad, trekt de brigade vanaf 1 november 1798 (11 brumaire jaar VII) een deel van de leegstaande gebouwen van de Sint-Adriaansabdij. Enkele dagen eerder, op 27 oktober (6 brumaire

⁽¹⁾ Verzameling J. De Nie, krantenknipsel (zonder vermelding van de naam van de krant) van 25 september 1992.

⁽²⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Geraardsbergen: merkwaardige gebeurtenissen en oude gewoonten*, Geraardsbergen, 1981, p. 35-41: onder de subtitel *gendarmerie en politie* krijgen we een historisch overzicht van deze ordediensten te Geraardsbergen tot 1980.

⁽³⁾ Deze wet wordt onder het Hollandse gezag behouden met het "Reglement op de politie, de discipline en de dienst der *Marechaussee*" van 30 januari 1815 en blijft grotendeels van toepassing op de Belgische Rijkswacht tot 1957. In datzelfde jaar wordt de Rijkswacht op 2 december een onafhankelijke krijgsmacht, afhankelijk van de uitvoerende macht, onder voogdij van de ministeries van Defensie, Binnenlandse Zaken en Justitie.

⁽⁴⁾ RABW (Rijksarchief Beveren-Waas), MGA (Modern Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 104, p. 91-93.

Project voor de realisatie van een rijkswachtkazerne in het voormalige Vleeshuis (1796). Grondplan en doorsnede. Naast het gebouw loopt een steegje dat de Markt met de Vredestraat verbindt.

jaar VII), is het Benedictijnenklooster verkocht aan Emanuel Piers, op dat ogenblik algemeen secretaris van de centrale administratie van het Schelddepartement en woonachtig te Gent⁽⁵⁾. De nieuwe eigenaar komt de municipaliteit meteen tegemoet en laat de brigade van vijf gendarmen met evenveel paarden toe op zijn domein. Maar dit gebeurt niet zonder vergoeding. Hij stelt hierbij een financiële overeenkomst op papier voor deze dienstverlening. De municipaliteit moet Piers dagelijks 1 gulden 5 sols betalen voor de huur van vijf kamers en een dienstkamer en nog eens 5 sols per dag en per man voor een plaats voor hun paarden; stro, hooi en haver inbegrepen⁽⁶⁾. De bewindslieden zijn niet echt tevreden met deze regeling,

zeker met een quasi lege stadskas. Het logement van de gendarmerie in de abdijgebouwen wordt dan ook als een voorlopige oplossing beschouwd.

Men zoekt nog naar andere mogelijke locaties en aanvankelijk wordt gedacht aan het *Gildenhof van Sint-Joris* op de Markt. Op 27 mei 1797 (8 prairial jaar V) wordt door J.N. Colin een bestek van 2.468,5 gulden opgemaakt voor de uit te voeren herstellingswerken. Hierin zit begrepen al het metsel- en timmerwerk, de dakherstellingen, het geleverde bouw materiaal en de werkuren. Het gaat om een eenlaags gebouw in L-vorm onder een zadeldak met twee dakkapellen. Het oude gildenhof, dat een grote binnenplaats omsluit,

is opgedeeld in zes kamers en een dienstkamer, allen met haard. Daarnaast is hierbij aangesloten een stal met plaats voor zeven paarden. Maar nog datzelfde jaar, op 22 december (2 nivose jaar VI), krijgt de achterliggende grote tuin de bestemming van *champ national* en wordt het voorstel afgevoerd. In een brief op Kerstmis 1797 van de municipaliteit aan het centrale bestuur van het Schelddepartement wordt voor het eerst het penitentenklooster warm aanbevolen als nieuwe kazerne voor de gendarmerie⁽⁷⁾. Deze locatie heeft voor de bewindslieden tal van voordelen: "(...) il est situé au centre de ce canton, on y trouve les chambres nécessaires à la gendarmerie, une basse cour, de l'eau en abondance, et des places qui peuvent servir au magasins de

(5) G. VAN BOCKSTAELE, *Abbye de Saint-Adrien à Grammont*, in *Monasticon Belge, Tome VII. Province de Flandre Orientale. Deuxième volume*, Luik, 1977, p. 128.

(6) RAG (Rijksarchief Gent), *Schelddepartement*, nrs. 3462, 3664: in latere jaren wordt jaarlijks aan Piers een bedrag van 480 frank betaald.

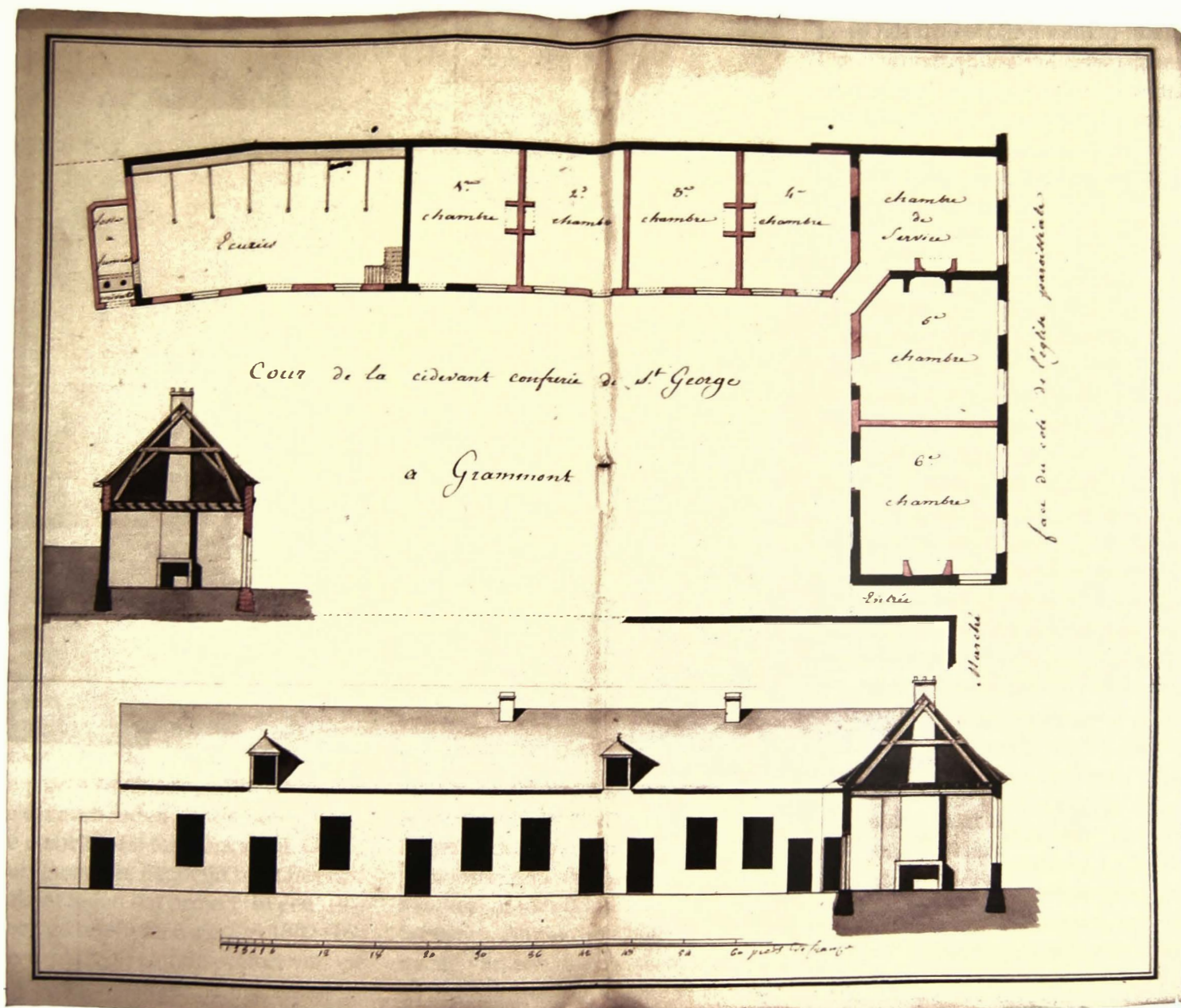
(7) M. VAN KERCKHOVEN, *Geraardsbergen: merkwaardige gebeurtenissen...*, p. 36: volgens deze auteur is dit voorstel al eerder gedaan op 7 september 1798 (21 fructidor jaar VI).

leurs fourages et des battimens pour en construire une écurie spacieuse (...). De kosten zouden niet meer dan 200 ponden belopen. Maar zij vrezen dat het convent eerstdaags als nationaal goed zal verkocht worden, zodat hun voorstel geen schijn van kans maakt. Uiteindelijk wordt het klooster niet te koop gesteld, maar over de bestemming van de gebouwen blijft men in het ongewisse. De hele zaak blijft lange tijd aanslepen. Ook het weldadigheidsbureel krijgt

belangstelling voor de kloostergebouwen. Op 15 september 1798 stelt het aan het centrale bestuur van het Schelvedepartement voor het penitentenklooster, of minstens een deel daarvan, in te richten als weldadigheidswerkhuis. Zijn aanvraag krijgt gehoor bij de bevoegde instantie en op 13 februari 1799 wordt een missie naar het ministerie gestuurd om na te gaan of dit mogelijk is.

Intussen zoekt de municipaliteit op

nieuw naar een andere locatie voor de gendarmerie. Hoewel het penitentenklooster nog steeds haar voorkeur geniet, wordt in een brief aan het centrale bestuur op 30 september 1798 (9 vendémiaire jaar VII) ditmaal geopteerd voor een ander nationaal goed, met name "la maison de dépôt" (huis van bewaring), gelegen op de hoek van de Vredestraat met het Konijnenstraatje (8). Vermoedelijk gaat het niet om het Konijnenstraatje maar om het

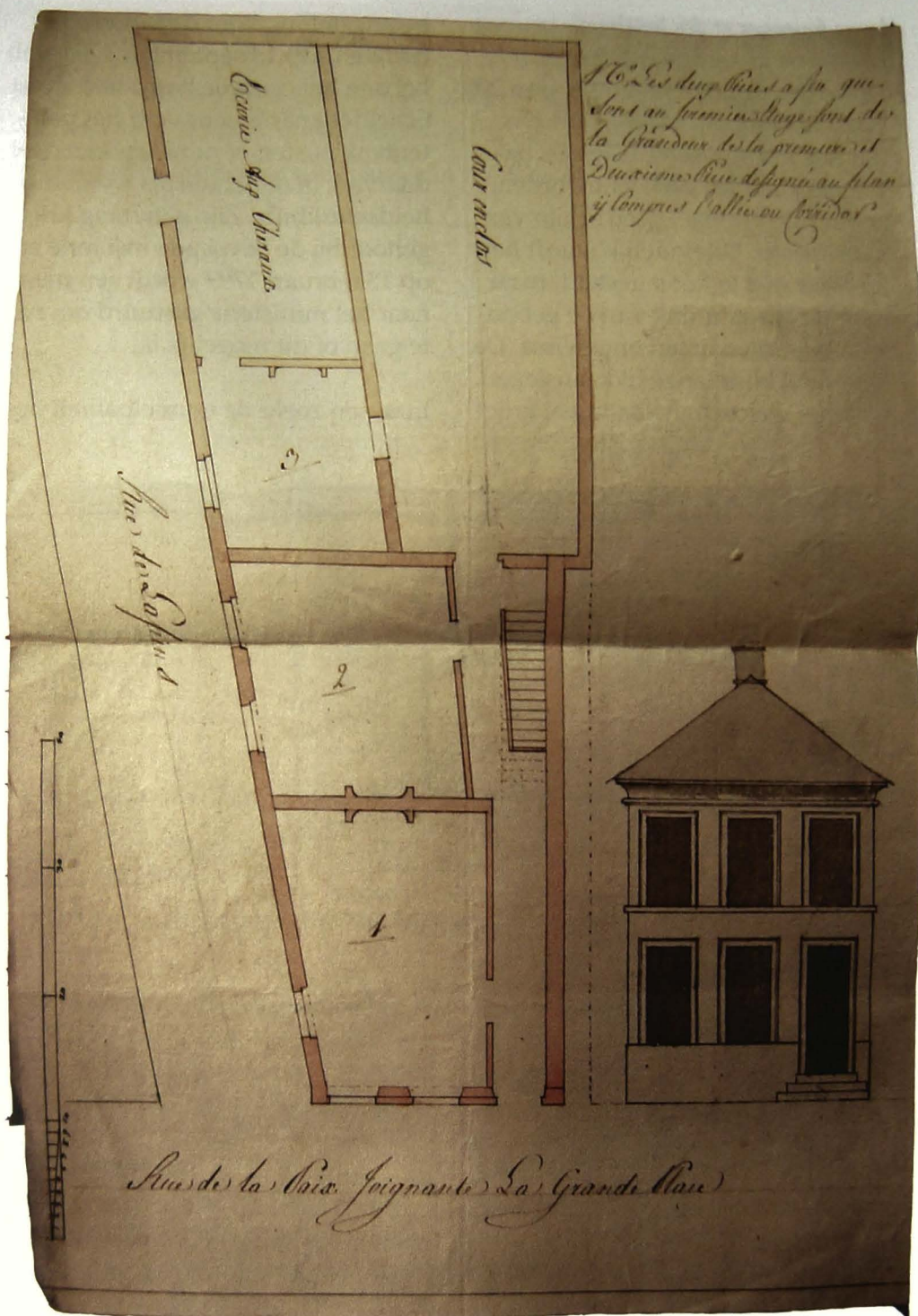

Project voor de realisatie van een rijkswachtkazerne in het voormalige Sint-Jorishof (1797). Grondplan, doorsnede en buitengevels.

(8) RABW, OGA (Oud Gemeentelijk Archief) Ger, nr. 50: vermoedelijk gaat het om hetzelfde gebouw, zoals vermeld in het verslag van de zitting van de magistratuur op 22 maart 1732: "seker huys ende erfve ghestaen ende ghelegghen inde pensstracte binnen de voorseide stadt tot het maeken van een criminele ende civile vangenissee voor eene somme van vijffthien hondert gulden (...)". De stadsgevangenis wordt hier ook aangeduid als cipiragie.

Bokerstraatje ⁽⁹⁾. Hier worden misdadigers opgesloten en degenen die door de gerechtelijke politie veroordeeld zijn tot drie dagen gevangenisstraf. Het gaat om een hoekhuis met op de benedenverdieping drie en op de eerste verdieping twee verwarmde kamers, een zolder, een kelder, een ruime stal en een binnenkoer. Dit voorstel kent maar weinig bijval.

Op 3 april 1801 (13 germinal jaar IX) laat Piers de municipaliteit weten dat het hoog tijd wordt dat de gendarmerie het abdijgebouw verlaat, want hij is van plan het neer te halen. Op 21 april (2 floréal jaar IX) stelt de burgemeester van Geraardsbergen aan de onderprefect van het arrondissement Oudenaarde voor toch het penitentenklooster in te richten voor de gendarmerie. Daarbij opteert hij voor de oprichting van een weldadigheidswerkhuis, een lagere school en de aanleg van een kade. De lege kloostergebouwen staan er al jaren verwaarloosd bij en dienen dringend hersteld te worden. Het opnieuw bewoonbaar maken kost geld en hij hoopt dat de regering hiervoor de nodige fondsen vrijmaakt. Op 3 mei (14 floréal jaar IX) laat de onderprefect van Oudenaarde de prefect van het Scheldedepartement weten dat hij het penitentenklooster té krap vindt als huisvesting voor de gendarmerie, vooral als daarin ook nog een werkhuis en een lagere school zijn voorzien. Hij stelt dan voor de pastorij op de Markt in te richten voor de gendarmerie, want "étant situé à l'écart dans un coin éloigné du marché, d'où elle pourra même surveiller les mouvemens des marchés et tout attroupement sans que le public pourra être instruit des préparatifs que la Gendarmerie serait dans le cas de faire dans la caserne" ⁽¹⁰⁾.

Project voor de realisatie van een rijkswachtkazerne in het voormalige 'huis van bewaring' (1798). Grondplan en voorgevel.

⁽⁹⁾ Het *Konijnenstraatje* is een smalle steeg in het Bokerstraatje, loopt parallel met de Vredestraat en eindigt in de achtertuinen van de Steenstraat.

⁽¹⁰⁾ Dit voorstel is niet nieuw. Al op 3 juni 1799 (15 prairial jaar VII) stelt de bevelhebbende ritmeester van de 16de divisie van de *gendarmerie nationale*, naar aanleiding van een ongeval in de paardenstal van de Sint-Adriaansabdij, voor de pastorij als kazerne in te richten.

Met deze boodschap bezoekt luitenant Cozette op 15 mei met schepen Adrien De Smet de pastorij. Beiden vinden dit nationaal goed geschikt voor de gendarmerie, want "*le local est très propre et convenable pour y loger la brigade et sans réparations*". Alleen ontbreekt aan het gebouw een paardenstal. Volgens het grondplan zijn naast de trappenhal zes kamers voorzien, terwijl de geplande stal plaats biedt voor zeven paarden. Volgens een lokale aannemer kan een stal tussen twee bestaande muren worden opgetrokken voor een bedrag van 600 gulden. Burgemeester Begheijn is niet echt gewonnen voor deze keuze en laat de onderprefect van Oudenaarde op 7 juni (18 prairial jaar IX) weten dat de pastorij op legale wijze nog verhuurd is tot 25 december 1801 (4 nivose jaar X). Hij stelt als vervanging het *Vleeshuis* voor, in feite een oud voorstel van de municipaliteit uit 1796. De onderprefect van Oudenaarde verwierpt het nieuwe voorstel want de pastorij biedt niet alleen meer ruimte, ook is vastgelegd dat zij bij decreet van 31 mei 1801 (11 prairial jaar IX) bestemd is als kazerne voor de gendarmerie. Hij stelt voor om de gendarmen intussen "*à petits frais et provisoirement*" te installeren in het oude penitentenklooster, tot de dag dat het huurcontract in de pastorij is beëindigd. De gendarmerie blijft echter de volgende maanden ondergebracht in de Sint-Adriaansabdij en op het ogenblik dat de pastorij vrijkomt, blijkt er geen geld voorhanden om de bouw van de paardenstal te financieren. Ook burgemeester Begheijn blijft hevig gekant tegen het project. In een uitvoerige brief van 6 januari 1802 (16 nivose jaar X) aan de prefect van het Scheludedepartement, stelt hij dat de pastorij voorbestemd moet blijven voor het lager onderwijs en dat elke wijziging van bestemming

aan dit nationaal goed strijdig is met artikel 4 van de wet van 12 september 1797 (26 fructidor jaar V). Hij onderstreept het onwettige karakter van deze beslissing en stelt opnieuw "*la maison de dépôt*" voor op de hoek van de Vredestraat met het Konijnenstraatje als mogelijke locatie. Dit oorspronkelijk project uit 1798 kent maar een kort bestaan. Na een vernietigend rapport van luitenant Cozette besluit burgemeester Begheijn op 26 februari (7 ventose jaar X) dit plan af te voeren ⁽¹⁾.

Een deel van het penitentenklooster wordt kazerne

Alle mogelijke voorstellen van de municipaliteit voor een geschikte locatie voor de gendarmen stranden uiteindelijk. De Sint-Adriaansabdij blijft de volgende jaren hun vaste verblijfplaats. Toch groeit van hogerhand het besef dat buiten het verwaarloosde penitentenklooster er in Geraardsbergen geen enkel ander aanvaardbaar alternatief is. Bij keizerlijk decreet van 11 februari 1804 (21 pluviöse jaar XII) wordt ten slotte een deel van het klooster toegewezen aan de gendarmerie.

Dit nieuwe decreet blijft echter dode letter. Wellicht is men geschrokken over de erbarmelijke toestand van de kloostergebouwen, zodat het uitvoeren van de nodige herstellingen en aanpassingen tijd en geld zullen vergen. Dit blijkt al uit een bezoek van de ontvanger van de Nationale Domeinen op 23 juni 1804 (4 messidor jaar XII) aan de penitentenkerk, die in opdracht van burgemeester J. G. Begheijn er het nog aanwezige meubilair moet inventariseren. Aanleiding hiertoe is de inslag van een neergestorte kloostermuur, waardoor de poort van de kerk bijna open komt te staan. De ambtenaar vindt slechts wat meubilair en enkele voorwerpen in het

kerkinterieur, dat voor het vertrek van de kloosterzusters rijk gevuld is geweest. De hele inboedel blijkt beperkt tot 3 bidstoelen, 3 oude biechtstoelen, 2 muurschilderijen, 5 wandzitbanken met onderstel, 1 houten beeltenis, 1 balustrade met onderstel, 2 oude antependia ⁽²⁾, 3 vermolmden altaren, 1 kast en enkele planken, alles van weinig waarde. Er wordt onderzocht hoe het gebouw opnieuw kan afgesloten worden ⁽³⁾.

Een nieuwe aanzet om eindelijk werk te maken van de heropbouw komt vanuit een heel andere hoek. Op 19 maart 1805 (28 ventose jaar XIII) is voor Emanuel Piers de maat vol en stuurt hij een zakelijke brief naar Faipoult, de prefect van het Scheludedepartement. Hierin verwijst hij naar brieven uit 1802 waarin de prefect hem heeft beloofd dat de gendarmen nog datzelfde jaar zijn domein zouden verlaten en intrekken in een nieuwe kazerne in de stad. Piers wacht nu al drie jaar lang, maar er gebeurt niets. Hij is het wachten beu en eist dat de gendarmen tegen het einde van 1805 verhuizen, "*mais pas au delà*". De prefect geeft toe dat langer uitstel onredelijk is en doet er alles aan om tegen 23 september 1805 (1 vendémiaire jaar XIV) de nodige fondsen te verzamelen voor de herstellingswerken. Alleen, het ultimatum dat Piers heeft vooropgesteld is hiermee niet gehaald. Dit is niet naar de zin van Piers, die op 19 september (2ème jour complémentaire jaar XIII) in een brief de prefect dringend eist dat de gendarmen nu de Sint-Adriaansabdij moeten verlaten en eventueel bij burgers in de stad intrekken. Hij heeft vooraf al heel wat bouw materiaal verkocht dat na de afbraak van het abdijgebouw, waarin zij vertoeven, beschikbaar komt. Uiteindelijk verlaten de gendarmen nog datzelfde jaar op 22 oktober (30 vendémiaire jaar XIV) definitief de abdij en

⁽¹⁾ De hele zoektocht naar een geschikte locatie, inclusief grondplannen, voor de gendarmerie is terug te vinden in RAG, *Scheludedepartement*, nrs. 3297, 8013.

⁽²⁾ Een *antependium* is een voorhangsel voor een altaartafel.

⁽³⁾ RABW, MGA Ger, nr. 1856.

gaan zij bij particulieren logeren ⁽¹⁴⁾.

De verbouwing van klooster tot kazerne wordt aangekondigd in de stad door een aanplakbiljet op datum van 29 november 1805 (8 frimaire jaar XIV). In aanwezigheid van de onderprefect van het arrondissement Oudenaarde, de burge-meester van Geraardsbergen en een van de ingenieurs van Brugge en Wegen van het Schelddedepartement, vindt op 16 december (25 frimaire jaar XIV) om 11 uur op het stadhuis de aanbesteding plaats voor de werken aan het klooster om er de gendarmeriebrigade te kazerner (15). Terwijl de gendarmen de laatste dagen van hun verblijf in de Sint-Adriaansabdij aftellen - en ook het centrale bestuur de laatste vergoedingen aan Piers neertelt - valt van hogerhand de beslissing om ditmaal een belangrijk deel van het penitentenklooster toe te wijzen aan een nieuwe eigenaar...

“Un atelier de charité”

De aanvraag van het weldadigheidsbureel in september 1798 om een deel van het penitentenklooster in te richten als weldadigheidswerkhuis heeft na meer dan zeven jaar politiek weerwerk op het hoogste bestuurlijk niveau eindelijk vruchten afgeworpen.

Met het keizerlijk decreet van 16 juni 1806 wordt “l'aile gauche” (de linkervleugel) van het klooster aan het weldadigheidsbureel overgedragen om er een “atelier de charité” (weldadigheidswerkplaats) in te richten ⁽¹⁶⁾. Hierdoor komt, met uitzondering van de penitentenkerk en de gebouwen met de voormalige eet- en slaapzaal van het convent, de hele kloostervleugel langs de Laverdij, de brouwerij langs de Dender

en de aanpalende koer in het bezit van het armbestuur van Geraardsbergen.

De Paterij wordt verkocht als nationaal goed

Over de bestemming van de Paterij blijft op dat ogenblik nog steeds onduidelijkheid bestaan. Waarom maakt de municipaliteit hierop geen aanspraak (meer)? Waarom stelt zij niet voor hier de kazerne in te richten? Op 17 juli 1798 (29 messidor jaar VI) stelt de bevelvoerende ritmeester van de *gendarmerie nationale* van het Schelde-, Leie- en Jemappesdepartement voor om de kazerne in te richten “dans un bâtiment occupé autrefois par trois cidevants Récollettes”. Het gaat hier duidelijk om de Paterij, op dat moment “un cidevant domaine nationale acquis par plusieurs citoyens qui ont déjà commencé les travaux qu'ils désirent y faire”. De herstellingskosten zouden minimaal zijn en tijdens het opknapwerk zou de brigade bij de burgers moeten intrekken. Enkele jaren later, op 18 februari 1802 (19 pluviose jaar X), schrijft burgemeester Begheijn aan de prefect van het Schelddedepartement dat hij de mogelijkheid niet uitsluit de gendarmen te huisvesten in het klooster. Hij spreekt hier niet over de bouwvallige kloostervleugel langs de Laverdij, maar over “un bâtiment qui tient au local des ci-devant pénitentes, qui anciennement étoit occupé par les recolets que peut-être seroit trouvé suffisant et dont on pourroit se servir par voie d'arrangement avec le citoyen Charles Bogaert, nouvel acquéreur soit par l'échange d'un autre bien national dans les environs, soit par le payement d'un prix convenable par prix de vente ou location”. Gaat het om de Paterij? Begheijn geeft duidelijk aan dat Bogaert de nieuwe

eigenaar is van dit nationaal goed, hoewel uit vroegere studies enkel bekend is dat laatstgenoemde dit pas een decennium later wordt ⁽¹⁷⁾. Op 9 augustus 1811 verwerft Charles Bogaert door aankoop de Paterij met de kloostertuin, de kapel en de stal langs de Paterstraat. Nochtans duikt zijn naam al eerder op in de chronologische lijsten van de verkoop van nationale goederen in het Schelddedepartement. Op 15 september 1798 (29 fructidor jaar VI) koopt hij, samen met Antoine Van Caesele, via een stroman Alexander Roothave uit Gent, voor de som van 114.600 frank “une maison et hangard, aboutissant nord la maison du citoyen Brabant & rue dite paterije sud le couvent des pénitentes & d'ouest la Dendre”. De vroegere eigenaars zijn de recoletten, waardoor het duidelijk is dat Bogaert al veel vroeger mede-eigenaar is van de Paterij, of ten minste een deel daarvan ⁽¹⁸⁾.

Bogaert is omstreeks 1811 een van de machtigste burgers van Geraardsbergen. Tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing zetelt hij in de municipaliteit, in 1802 wordt hij meteen opgenomen in de pas opgerichte ‘Conseil général’, die de belangen van het Schelddedepartement behartigt en in 1810 wordt hij tot burgemeester verkozen. Hij is een verkleefde aanhanger van het Franse bewind en koopt heel wat nationale goederen. Zo weet hij in 1817 onderhands de Sint-Adriaansabdij aan te kopen. Het verwerven van de Paterij houdt misschien verband met zijn beroepsbezigheden. Bogaert staat bekend als zoutzieder en linnenhandelaar. In deze laatste hoedanigheid richt hij in 1808 samen met de Fransman Joachim Claude Greban de katoenweverij *Greban-Bogaert et Compagnie* op. Greban, verbonden door zijn huwelijk met de belangrijke

⁽¹⁴⁾ RAG, Schelddedepartement, nr. 4664.

⁽¹⁵⁾ *Ibidem*, nr. 3297.

⁽¹⁶⁾ RABW, MGA Ger, nr. 165: misschien was de municipaliteit al op de hoogte dat een keizerlijk decreet deze zaak zou regelen, want al in april 1806 zijn de nodige dakwerken aan het penitentenklooster door een lokale aannemer uitgevoerd.

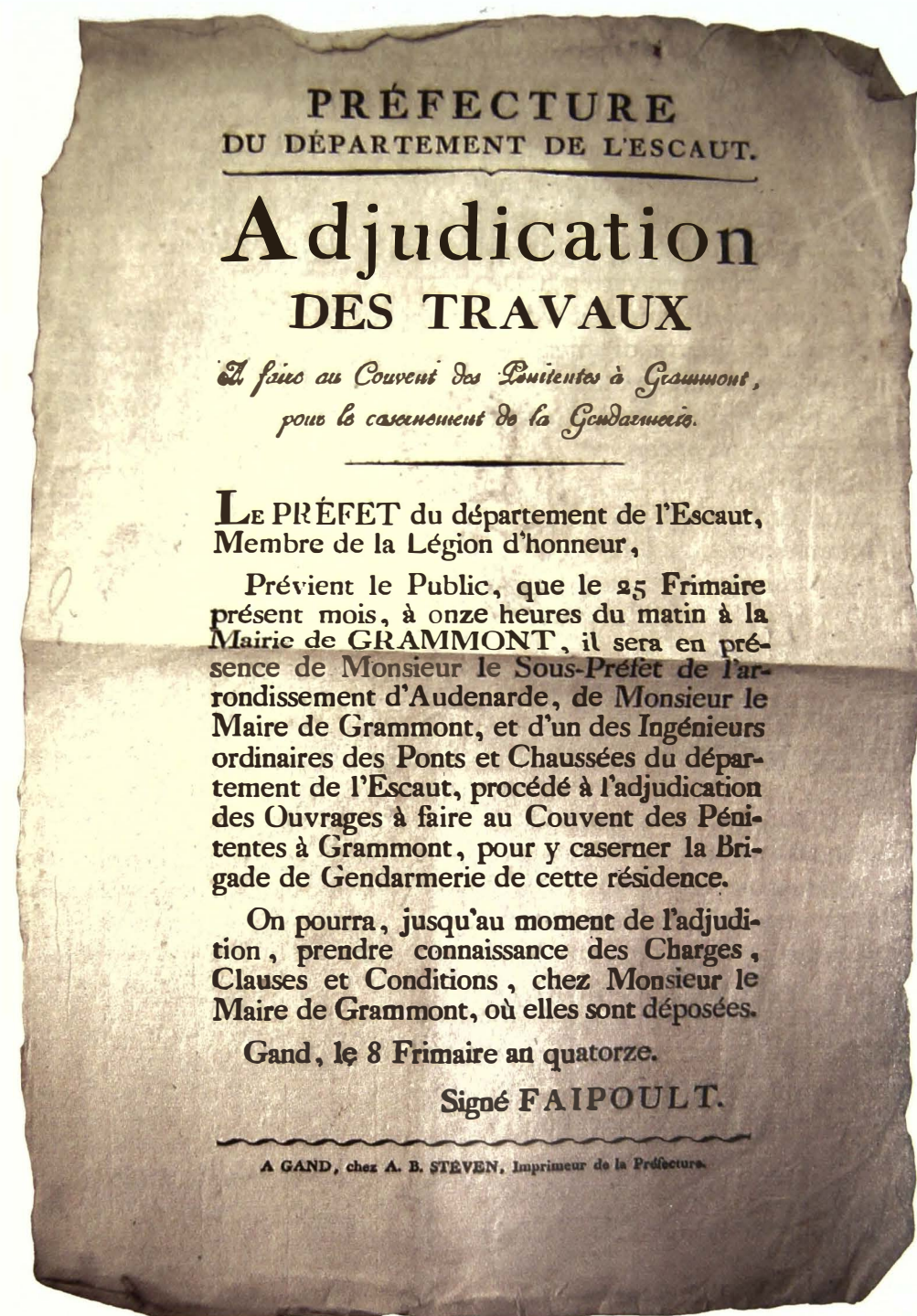
⁽¹⁷⁾ M. VAN KERCKHOVEN, *Grauwzusters...*, p. 52.

⁽¹⁸⁾ RAG, Schelddedepartement, Registratie en Domeinen, nr. 5015: beide gebouwen hebben samen een grondoppervlakte van 34 roeden. Volgens Van Dale (1999) stemt 1 roede overeen met 14 m², wat betekent dat de totale oppervlakte 476 m² bedraagt of 4 a 76 ca.

Gentse familie Van Aken, is een zeer ondernemende katoenfabrikant en beschikt naast een textielbedrijf in Oudenaarde, over een katoenspinnerij in Gent. Deze spinnerij behoort met een uitgebreid machinepark en 975 arbeiders in 1817 tot een van de grootste in zijn soort. Hij investeert vooral in nieuwe machines zodat maar weinig geld overblijft voor de bouw van een nieuwe fabriek. De zware technische uitrusting vereist echter stevige gebouwen met een grote draagkracht. Hij vindt die net als Lieven Bauwens in de genationaliseerde goederen van de clerus. In Charles Bogaert ziet hij dan ook een geschikte partner om met hem een katoenweverij op te starten in een vleugel van de Sint-Adriaansabdij. Maar ook het penitentenklooster geniet zijn belangstelling. Nadat het weldadigheidsbureau in 1806 eigenaar is geworden van een hele vleugel van het convent, huurt Greban een deel van deze kloostergebouwen "pour établir une filature" (spinnerij). De man kan rekenen op goedkope werkkrachten en aanvankelijk wellicht op de steun van Charles Bogaert. In 1811 stopt de samenwerking tussen beide ondernemers om onbekende redenen⁽¹⁹⁾. Moet de aankoop van de Paterij door Bogaert in datzelfde jaar als mogelijke inbreng in de vennootschap hiermee in verband worden gebracht? Greban stopt met de spinnerij en verhuurt op zijn beurt de kloostergebouwen aan de municipaliteit die, zoals later zal blijken, er noodgedwongen de gendarmerie in onderbrengt.

De verbouwing van 1806

Op 16 december 1805 (25 frimaire jaar XIV), de dag van de aanbesteding voor de werken om het penitentenklooster tot kazerne om te bouwen, daagt alleen Jean Baptiste Risselin op. Na een bezoek aan het voormalige convent met de ingenieur van Bruggen en Wegen, ziet de

Aanplakbiljet met bekendmaking van de aanbesteding voor het verbouwen van het penitentenklooster tot rijkswachtkazerne (1805).

man zich niet in staat te voldoen aan de strenge voorwaarden van toewijzing en aan de hoge eisen die gesteld worden bij de uitvoering van de herstellingswerken. De volgende dag, op 17 december, neemt Jean Joseph Adam, steenhouwer te Geraardsbergen, kennis van het bouwdoosier en biedt zich meteen aan als aannemer om de geplande verbouwing uit te voeren. Hij krijgt

het werk toegewezen.

Een uitvoerig lastenkohier van de werken om een deel van het klooster om te vormen tot kazerne en opgesteld op 18 en 25 november 1805 (27 brumaire en 4 frimaire jaar XIV), biedt ons heel wat informatie over de toenmalige toestand van de gebouwen en over de geplande wijzigingen. Het convent bestaat

⁽¹⁹⁾ J. DE RO, *In de schaduw van het "Manchester van het Vasteland": textielbedrijven te Geraardsbergen in de XIXe eeuw. Deel 2 en slot*, in *Gerardimontium*, 2003/190/8-9.

volgens dit document uit een kerk, een brouwerij langs de Dender, twee hoofdgebouwen (het ene ligt tegenover de kerk, dit is de voormalige eetzaal; het andere ligt evenwijdig met de kerk, of de voormalige slaapzaal), en een groot gebouw (aangeduid door 'Grand Bâtiment'), dat de kerk met de brouwerij verbindt. De kloosterkerk wordt omgebouwd tot paardenstal en voorraadkamer. De kerkvloer wordt uitgebroken en vervangen door een plaveisel van zandsteen. Er komen voederbakken en ruiven voor acht paarden langsheen de muur tegenover de toegangspoort aan de straatzijde. De klokkentoren, de sacristie met trap en de kleine spreekkamer, die uitspringt op straat, worden afgebroken. Door de afbraak van de sacristie kan langsheen de kerk een nieuwe gang worden opgetrokken die langs de tuinzijde afgesloten wordt door een muur. Hierin komt een deur met daarboven een oculus of klein venster om de gang te verlichten. Alle deuropeningen van het langwerpige gebouw langs de Laverdij en de vroegere brouwerij worden dichtgemetseld. De kerk krijgt een stevige poort met slot. De muren en de oude waterput op het driehoekige koertje tussen de kerk en de Penitentenstraat worden hersteld. Beide hoofdgebouwen vormen de eigenlijke kazerne. In beide panden worden door het aanbrengen van tussenmuren dertien kamers gemaakt, die als slaappleats kunnen gebruikt worden. Zes kamers hebben een schouw maar telkens daarnaast een kamer zonder schouw. Een dertiende kamer met schoorsteen dient als tuchtkamer of als gevangenis. Het dak van de kerk en de twee hoofdgebouwen worden hersteld waar nodig. Alle goten in lood en sommige dakstoelen worden vernieuwd, terwijl gebroken leien vervangen worden. Alle dakkapellen van het hoofdgebouw dat parallel loopt met de kerk, worden - met uitzondering van een drietal - gesupprimeerd. De zolder van het hoofdgebouw tegenover de kerk telt acht dakkapellen. Het hoofdgebouw

Situation définitive au 31 Décembre 1806

des Ouvrages et Dépenses faites pour l'Etablissement de la Caserne de Gendarmerie dans le Couvent des Penitentes de la Ville de Grammont par le sieur Jean Joseph Adam Entrepreneur en vertu de l'Adjudication du 6 nivose an 14.

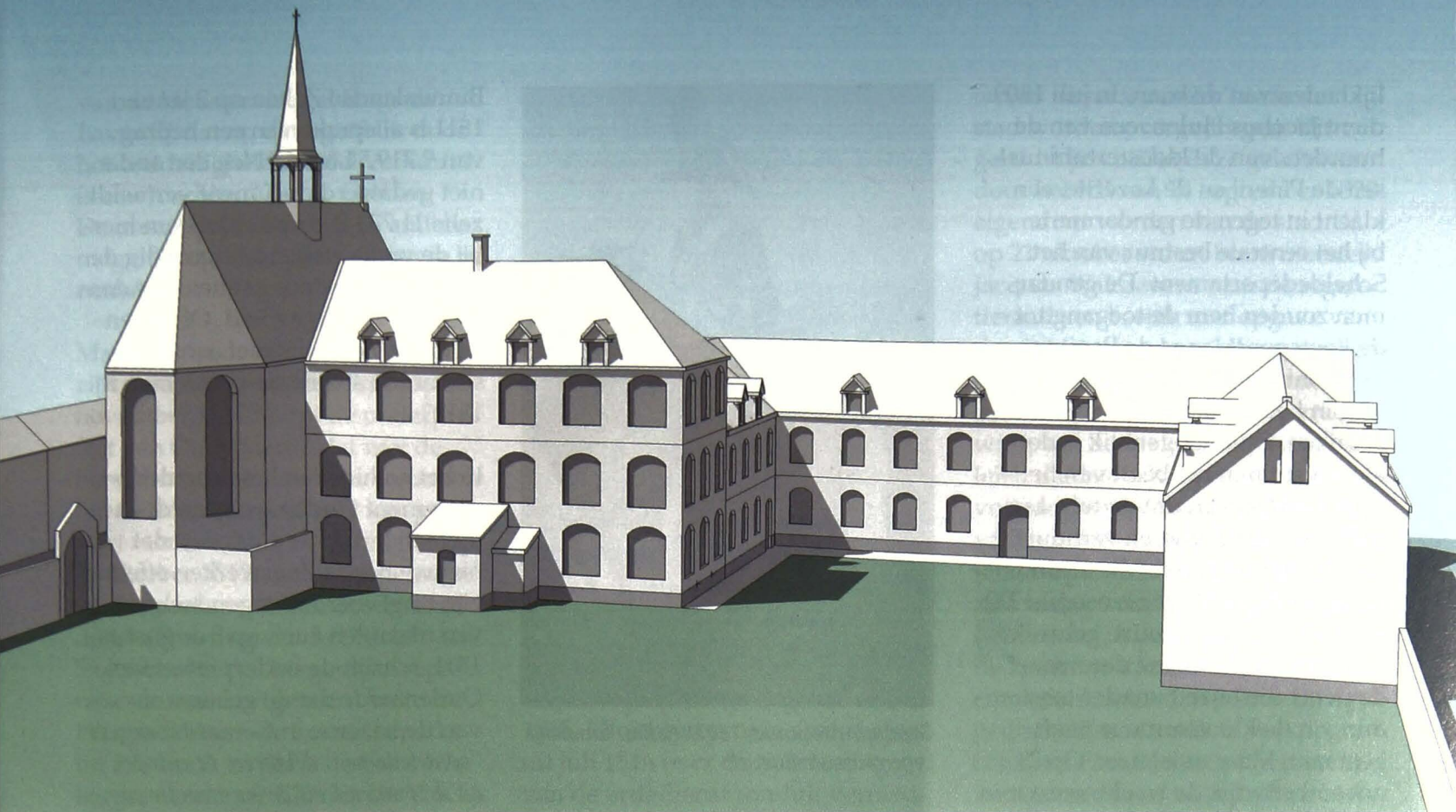
<i>Maconnerie.</i>		
No	Description	F. C.
35. 610	Cubes de maçonnerie de briques neuves avec Mortier ordinaire à 10 francs le mètre cube ci	712. 26.
3. 228	Cubes de maçonnerie de briques de Nivelles à 22 francs ci	69. 24.
7. 26.	Cubes de maçonnerie de briques de Nivelles à 6 francs ci	2. 16.
1. 279	Cubes de maçonnerie de briques de Nivelles à 6 francs le mètre cube ci	76. 76.
12. 271	Cubes de maçonnerie de briques de Nivelles à 5 francs le mètre cube ci	60. 25.
70. 42.	quarrés de maçonnerie creux et pleins à 5 francs le mètre carré ci	34. 24.
54. 48.	quarrés de maçonnerie de Nivelles à 2 francs le mètre carré ci	108. 06.
32. 88.	quarrés de maçonnerie de Nivelles à 8 francs le mètre carré ci	265. 04.
1. "	Idem. Idem en Carroy à 10 francs ci	10. "
221. 49.	quarrés de maçonnerie de Nivelles à 5 francs le mètre carré ci	722. 12.
<i>Coutures</i>		
30. 18.	quarrés de maçonnerie en ardoises neuves sur plancher de Nivelles à 7 francs le mètre carré ci	211. 26.
169. 54.	Idem sur Nivelles plancher à 4 francs le mètre carré ci	678. 16.
649. 42.	quarrés de maçonnerie ou raccommodage de maçonnerie en ardoises à 1 franc le mètre carré ci	862. 74.
80. "	Courans de bois intérieurement de Nivelles à 1 franc le mètre carré ci	98. 10.
<i>Charpente.</i>		
10. 21.	Courans de créche en bois de chêne p. 8 Chodaux - Nattiers, barres, poteaux &c compris payer au prix porté dans le devis ci	388. 78.
0. 996.	Cubes de bois de chêne neuf à 12 francs le mètre cube ci	119. 52.
0. 207.	Cubes de bois de chêne employé à 20 francs le mètre cube ci	11. 80.
20. 799.	quarrés de bois p. portes Chambault terrasses et forains compris à 12 francs le mètre carré ci	249. 87.
10. 218.	quarrés de bois p. portes Chambault terrasses et forains (terrasse non comprise) à 12 francs le mètre carré ci	174. 07.
		944. 04.

"Situation définitive au 31 décembre 1806 des Ouvrages et Dépenses faites pour l'Etablissement de la Caserne de Gendarmerie dans le Couvent des Penitentes en la ville de Grammont par le sieur Jean Joseph Adam Entrepreneur en vertu de l' Adjudication du 6 nivose an 14." (pagina 1 van 2).

tegenover de kerk bestaat uit drie verdiepingen. Door het aanbrengen van houten wanden worden op de diverse niveaus nieuwe kamers gemaakt. Dit gebeurt ook in het hoofdgebouw, dat evenwijdig met de kerk loopt. Dit gebouw telt slechts één verdieping. Op de benedenverdieping bevindt zich in het verlengde van de trap een grote

kamer (de vroegere eetzaal?). Door hier een tussenwand met een deur aan te brengen worden twee woonvertrekken gemaakt. Op hetzelfde niveau zijn er nog twee bestaande kamers met in een hoek de oude latrines. Op verschillende plaatsen in beide gebouwen worden nieuwe schouwen geplaatst en oude hersteld. Al het schrijnwerk krijgt een

Digitale reconstructie door Jonas De Ro van het penitentenklooster op basis van iconografische bronnen en het lastenkohier uit 1805: zicht vanuit de kloostertuin met links de Penitentenstraat en rechts de Dender, achter de kerk en het klooster bevindt zich de Laverdij. Van een aantal bouwgegevens zoals aantal, vorm en grootte van de ramen, de hellingsgraad van de daken, precieze locatie van schouw en dakpellen enz. vinden we geen beschrijving terug, zodat we genoodzaakt zijn ons hiervoor te baseren op vergelijkbare kloosters uit die tijd.

opknopbeurt of wordt vernieuwd, in de ramen wordt nieuw glas gezet, de deuren in de kamers krijgen sloten en de muren worden gepleisterd om nadien gewit te worden met ongebluste kalk. Onder beide hoofdgebouwen bevinden zich een grote en twee kleine kelders. Een van de kleine kelders is in zeer slechte staat en wordt met puin gedempt. Een overdekte bergplaats en een afdak tegen de brouwerij worden afgebroken.

De aannemer moet een maand na de toewijzing van de werken alle dringende herstellingen aan de gebouwen uitgevoerd hebben. Slaagt hij hierin niet binnen de gestelde termijn, dan moet hij de huur betalen van het logement van de gendarmen vanaf de derde week na de toewijzing der werken tot de dag waarop de brigade intrekt in de nieuwe kazerne.

Daarna krijgt hij nog een maand de tijd om alle andere geplande

werken uit te voeren, behalve het buitenmetselwerk en de werken die enkel kunnen gebeuren tijdens de zomermaanden. Hij mag wel alle afbraakmateriaal, waaronder circa 450 kerktegels ter waarde van 90 frank, voor zich houden.

Op 31 december 1805 wordt door de bevoegde ingenieur van Bruggen en Wegen een definitief lastenkohier staat van kosten opgesteld. De totale som bedraagt 6.215,16 frank. Intussen hebben de gendarmen de abdij verlaten en moeten zij noodgedwongen intrekken bij burgers in de stad. Maar de werken schieten goed op en op 29 januari 1806 meldt burgemeester Begheijn met trots aan de prefect van het Schelddedepartement dat de wachtmeester en een van zijn ondergeschikten al in de nieuwe kazerne zijn ingetrokken. Hij merkt daarbij niettemin op dat Adam nog geen geld heeft ontvangen en

intussen al meer dan 2.000 frank aan materiaal heeft verbruikt. Zijn geldmiddelen raken op, waardoor de werken dreigen stil te vallen. De administratie van het Schelddedepartement komt niet meteen met geld over de brug, zodat de municipaliteit de volgende maanden in kleine hoeveelheden de vereiste vergoeding aan de aannemer moet voorschieten. Het centrale bestuur zal maar met mondjesmaat de volgende jaren het geld in de stadskas terugstorten. Deze vertraging van de betalingen moet vermoedelijk gezocht worden in de plotse toename aan uitgaven, die nodig zijn om een groot aantal Oost-Vlaamse steden de *gendarmerie impériale* van kazernes te voorzien⁽²⁰⁾.

Klacht tegen de gendarmerie

Toch zijn na de reparaties aan het oude convent in 1806 niet alle moei-

⁽²⁰⁾ RAG, *Schelddedepartement*, nrs. 4664, 8013.

lijkheden van de baan. In juli 1809 dient Jacobus Huleu, een van de huurders van de kloostertuin tussen de Paterij en de kazerne, een klacht in tegen de gendarmerie bij het centrale bestuur van het Schelddedepartement. De gendarmen zouden hem de toegang tot de koetspoort langs de Penitentenstraat weigeren, zodat hij zijn tuin in het oude convent niet kan bereiken. Op dat ogenblik is de kloostertuin in het bezit van het *Légion d'Honneur*, dat de tuin aan meerdere particulieren verhuurt. Nochtans kan Huleu, die al sinds 22 december 1800 (1 nivose jaar IX) er een stuk grond huurt, gebruik maken van een kleine deur naast de poort die hijzelf zonder toestemming in de kloostermuur heeft gemaakt. Maar er is meer. Op 21 november wijst de wachtmeester in een brief aan de prefect op de onhygiënische situatie omheen de kazerne. Een zekere Debeck, die handelt in vuilnis dat hij in de stad ophaalt, huurt in de kloostertuin 7 à 8 roeden land. Hij meent ook recht van doorgang te hebben langs de koetspoort, waar hij volgens de wachtmeester zeker al 150 karren afval heeft binnengebracht. De vuilnis, die is opgestapeld tot dicht bij de vensters van de kazerne, verspreidt een ondraaglijke stank. Daarbij zou Debeck ook een appelboom ter waarde van 24 à 30 gulden op zijn stuk grond geveld hebben zonder toelating van de eigenaar. De wachtmeester heeft intussen de hulp ingeroepen van de politiecommissaris, die het leger zou gevraagd hebben om het stort weg te halen, maar er is niets gebeurd. Deze zaak blijft aanslepen tot maart 1810, als blijkt dat de *gendarmerie impériale* volgens het decreet van 11 februari 1804 (21 pluviöse jaar XII), alle rechten heeft op de koetspoort ⁽²¹⁾.

De brigade betreft de kloostervleugel langs de Laverdij

Enkele maanden later duiken op-

Gendarme te paard (1807). (Litho. Koninklijk Legermuseum Brussel)

nieuw problemen op, ditmaal met de stabiliteit van een van de gebouwen van de kazerne. Op 15 juli 1810, vraagt burgemeester Charles Bogaert aan de prefect van het Schelddedepartement opnieuw om dringende herstellingswerken uit te voeren aan het omgebouwde klooster. Aanleiding hiertoe is de verzwakking van de draagkracht van de onderaardse gewelven, zodat een deel van de hoofdgebouwen dreigt in te storten. De aanwezige gendarmen durven er niet langer te verblijven en de wachtmeester heeft aan de municipaliteit gevraagd om in een huis in de stad te mogen logeren. Al op 13 juni is, in opdracht van de burgemeester, door de Geraardsbergse aannemer Jean Baptiste Hoijs een bestek van 4.610,52 frank opgemaakt voor de uit te voeren werken. Maar de hoofd-ingenieur van Bruggen en Wegen aanvaardt deze manier van werken niet en laat zelf op 5 november een gedetailleerd bestek opstellen. Zo moeten vier van de zes kamers met haard hersteld worden. De geplande werken zouden oplopen tot 8.919,54 frank, maar in de brief van de prefect aan de minister van

Binnenlandse Zaken op 2 januari 1811 is al sprake van een bedrag van 9.719,54 frank. Nog een ander niet gedateerd document vermeldt zelfs 11.732,20 frank. Men kan hierbij de vraag stellen hoe grondig de herstellingen door aannemer Adam in 1806 zijn uitgevoerd. Of liggen zij misschien zelfs niet aan de basis van de stabiliteitsproblemen in 1810?

In het archief van het Schelddedepartement vinden we geen documenten terug die aantonen dat nieuwe herstellingswerken effectief zijn uitgevoerd. Integendeel, zeven maanden later, op 8 augustus 1811, schrijft de onderprefect van Oudenaarde dat de gebouwen van de kazerne in Geraardsbergen "*sont tellement délabrées & ruinées qu'il conviendrait de les démolir entièrement*". Vooral de kloosterkerk is er zo erg aan toe, dat ze onmiddellijk dient afgebroken te worden. Een herstelling van het gebouw zou 10.000 frank kosten, terwijl de bouw van een nieuwe constructie slechts de helft van dit bedrag vraagt, zeker als het afbraakmateriaal hergebruikt wordt. Even neemt de onderprefect het voorstel van burgemeester Charles Bogaert in overweging. Hij stelt een gebouw voor "*situé près des cazernes actuelles, bien clos, entourés de murailles, assez étendu et en bon état (...) suffisant pour loger la brigade...*". Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om de Paterij en bijgebouwen. De burgemeester zou alle schikkingen treffen om dit gebouw over te dragen. Precies een dag later, op 9 augustus, tekent Bogaert de koopakte en wordt hiermee de nieuwe eigenaar van de Paterij. Op zijn voorstel is het centrale bestuur van het Schelddedepartement uiteindelijk niet ingegaan.

Door het mogelijke instortingsgevaar zijn de gendarmen verplicht in 1810-1811 hun kazerne te verlaten. Zij krijgen de mogelijkheid in te trekken in een aanpalend deel

⁽²¹⁾ RAG, Schelddedepartement, nr. 3307/8.

van de kloostervleugel langs de Laverdij, dat op dat ogenblik door het weldadigheidsbureel verhuurd is aan Joachim Claude Greban. De municipaliteit ziet geen andere mogelijkheid dan zijn pacht over te nemen.

Maar ook in de nieuwe vertrekken zijn reparaties noodzakelijk. Op 11 november 1812 hoopt de onderprefect van Oudenaarde dat met de herstellingen aan de "nieuwe kazerne van Geeraardsbergen" snel kan gestart worden. Nog een jaar later, op 25 oktober 1813, meldt burgemeester Bogaert aan de prefect dat met de goedkeuring van het bestek van 5 oktober nu de dringendste reparaties kunnen uitgevoerd worden. Ditmaal blijven de kosten beperkt tot 520 frank en het is de Geraardsbergse aannemer Charles De Vinck die de werken mag uitvoeren. Op 18 november worden de herstellingen grondig gecontroleerd door de stadsbouwmeester Jacques Walraevens en goed bevonden.

De "Marechaussee Woning"

Onder het Hollands gezag betreft de marechaussee⁽²²⁾ nog steeds dat deel van de kloostervleugel dat eigendom is van het weldadigheidsbureel. De municipaliteit hoopt nog steeds de oude kazerne opnieuw te kunnen betrekken, zodat niet langer een pacht dient betaald te worden. In een nieuwe poging een einde te maken aan deze voorlopige regeling, stuurt burgemeester Bogaert op 18 oktober 1815 een bestek van 11.612,52 frank naar de bevoegde instanties voor de herstellingswerken aan de bouwvallige kazerne. Maar het provinciebestuur is niet geneigd om er de nodige fondsen voor vrij te maken. De

gouverneur laat zelfs op 31 juli 1816 de burgemeester weten dat "*les six marechaussées sont logés d'une manière qui ne rend pas nécessaire la restauration de l'ancienne caserne laquelle entraîneroit une dépense considérable*". De hele zaak wordt eens te meer op de lange baan geschoven, zodat de stad op 1 januari 1817 noodgedwongen het huurcontract met het weldadigheidsbureel vernieuwt om de gebouwen langs de Laverdij verder te kunnen betrekken. Zij betaalt op jaarbasis 378 gulden. Van een terugkeer naar de oude kazerne is er geen sprake meer.

Toch is de toestand van het pand langs de Laverdij bedenkelijk. Ondanks kleine herstellingen in 1814-1815, klinkt een provinciaal rapport uit juli 1816 over de huisvesting van de ordedienst ronduit vernietigend: "*Cette brigade est horriblement logée!*". De marechaussee's klagen over vochtige muren en lekkende daken. Ook de oude kloosterkerk, waarin de paarden zijn gestald en staatseigendom is, staat volgens het rapport op instorten. De burgemeester laat meteen de daken herstellen en de binnenmuren van de kazerne witten. Daarna meldt hij de provinciegouverneur dat de kazerne zes propere kamers bevat en dat hij geen weet heeft van een klacht van de brigadepitein dat sommige van zijn mannen ziek zijn door de vochtigheid van het gebouw. In juli 1818 moeten opnieuw herstellingen uitgevoerd. De bouwvallige staat van de stal, waarin 12 paarden kunnen staan, blijft echter een doorn in het oog. De geraamde herstellingskosten kunnen oplopen tot 1.000 gulden. De regentieraad wil alleen de nodige herstellingswerken uitvoeren indien de kerk en "(...) quelques

vieilles mesures ruinées" naar de stad worden overgedragen. Dit gebeurt pas nadat deze gebouwen door het KB van 14 september 1820 eigendom worden van de stad. Al op 21 oktober stuurt bouwmeester Jacques Walraevens naar de regentieraad een bestek met opgave van de uit te voeren herstellingswerken aan het kerkgebouw. De werken zijn aanzienlijk: volledige vernieuwing van het dakgebinte en van de leien dakbedekking en het quasi volledig heropmettelen van de vervallen buitenmuren. De totale kosten belopen 1.200 gulden. Nog diezelfde dag komt de raad samen om het dossier te bespreken. Hij hoopt de kosten te kunnen beperken door een aantal bouwmaterialen bij de gedeeltelijke afbraak te verkopen. Schepen Pierre Jean Spitaels stuurt meteen een brief naar de Provinciale Staten om een krediet van 1.200 gulden aan te vragen. Een week later wordt zijn aanvraag gunstig beantwoord, zodat de werken kunnen starten⁽²³⁾.

Op 10 april 1824 vraagt Octave Bogaert⁽²⁴⁾, broer van de burgemeester van Geraardsbergen, aan de regentieraad om de cijnsnacht van de leegstaande brouwerij voor 27 jaar over te nemen van het weldadigheidsbureel. Hij wil hiervoor jaarlijks 10 gulden betalen, alle nodige herstellingen bekostigen en het gebouw goed onderhouden. De stedelijke raad gaat op zijn voorstel niet in, omdat het niet strookt met de verordeningen die bepalen dat "*het bedoelde gebouw publiek hoort verpacht te worden, ook dat den termijn van gebruik zoude bepaald worden gelijk aan den ghenen van het andere deel der batimenten behoorende aan het armgesticht*"⁽²⁵⁾.

⁽²²⁾ Het *Corps de Marechaussée* wordt op 26 oktober 1814 door koning Willem I opgericht ter vervanging van de Franse gendarmerie. Omdat de term "gendarmerie" na de Franse bezetting te beladen wordt geacht, noemde Willem het nieuwe korps "*marechaussée*", dit is de eerste benaming voor de gendarmerie in de middeleeuwen.

⁽²³⁾ RAG, *Provinciebestuur 1830-1850*, nr. 1840/1.

⁽²⁴⁾ Octave Bogaert is burgemeester van Onkerzele en kapitein van de Geraardsbergse schutterij in 1828-1830; M. VAN TRIMPONT, *De Geraardsbergse 'Garde Civique' of Burgerwacht (1795-1920)*, Geraardsbergen, 1997, p. 16, 126: op 2 september 1830 is hij lid van de 2de compagnie van de Geraardsbergse burgerwacht, die de orangistische schutterij vervangt.

⁽²⁵⁾ RABW, MGA Ger, nr. 79, zitting van 10 april 1824.

Op 4 augustus 1827 ontvangt de gouverneur het verslag over een inspectieronde, die is uitgevoerd in alle Oost-Vlaamse kazernes. Hierin wordt gesteld dat *"de kazerne, bewoont door de brigade van Geeraardsbergen, zich in eenen zeer slechten staat bevindt, dat dezelve niet meer kan bewoond worden, zonder ongelukken te vrezen, zowel door haren ouderdom dan door de vochtigheid welke alle muren doordrongen heeft en welke het verblijf daarin zeer ongezond voor de manschappen maakt"*. Het probleem krijgt voor het eerst aandacht tijdens de zitting van de regentieraad op 15 december. Er is opnieuw sprake van de bouwvallige toestand van de paardenstal. De bewindslieden vrezen ook dat herstellingswerken de vochtproblemen niet kunnen verhelpen en ze denken hard aan een ander gebouw voor de marechaussee. Het probleem wordt pas scherp gesteld, wanneer de brigadepkapitein op 24 april 1828 in een brief aan de provinciegouverneur de erbarmelijke toestand van de kazerne aanklaagt waarin zijn mannen vertoeven. De gouverneur neemt de zaak ernstig en verzoekt op 30 april de regentieraad de marechaussees in een ander gebouw te huisvesten. Er wordt een commissie uit drie raadsleden samengesteld die op Pinksteren 1828, samen met timmerman Charles De Vincke, de kazerne grondig inspecteert. Uit haar rapport blijkt dat in de voormalige kerk een gewelf, dat dreigt in te storten, dient te worden hersteld evenals de vervanging van een draagbalk en een ontbrekende metalen lat aan het plafond; en dat een verzakte balk in een kamer van een marechaussee moet vernieuwd worden. Tenslotte ligt tegen de kerkmuur een grote hoeveelheid ruw zout, vermoedelijk gedeponeed door Charles Bogaert. Uiteindelijk opteert de commissie

voor herstel en waar nodig heropbouw van de kazerne. De raad beslist om op 18 juli 1828 de paarden van de marechaussee tijdens de werken onder te brengen in de stal van afspanning *Den Krefst*, op de hoek van de Wijngaard- en de Karmelietenstraat. Nadat enkele onafhankelijke deskundigen de prijs van de oude kazerne op 8.395 frank hebben geraamd, sluit de regentieraad op 2 oktober een overeenkomst met het bestuur van het weldadigheidsbureel om het hele convent te verwerven. Naast de kazerne verhuurt het armenbestuur de rest van de kloostergebouwen aan enkele particulieren tegen de jaarlijkse pacht van 315,46 frank. Hierbij hoort een magazijn, verhuurd aan Joseph Kina en een zolder, die het weldadigheidsbureel zelf gebruikt. De waarde van de resterende gebouwen wordt geschat op 9.041,4 frank. Dit betekent dat de stad voor het pachten van alle kloostergebouwen een bedrag van 17.476,4 frank moet neertellen. Maar er wordt een regeling uitgewerkt. Er wordt overeengekomen dat de stad jaarlijks een bedrag van 250 gulden aan het armenbestuur overmaakt. Over de betalingstermijn wordt met geen woord gerept. Een ander probleem is de huisvesting van de manschappen tijdens de bouwwerken. Op 12 november besluiten de bewindslieden dat de vier marechaussees *"een lokaal (...) boven en nevens den paardenstal"* kunnen betrekken, terwijl de kapitein de benedenverdieping voor zich neemt ⁽²⁶⁾.

Het duurt nog tot 10 september 1829, wanneer de regentieraad aan de gouverneur kan berichten dat het ontwerp klaar is *"tot het opbouwen eener kazerne voor de marechaussee"*. Gaat het om nieuwbouw of om aanpassingen binnen een

bestaand gebouw van het convent? De investering wordt op 3.830 frank geraamd. Volgens het plan betreft de kapitein van de brigade de eerste verdieping, terwijl op de tweede verdieping elk van de twee gehuwde marechaussees kan beschikken over twee kamers, waarvan één met een haard; de overige twee ongehuwde marechaussees beschikken samen over een ruim vertrek zonder haard. Men hoopt het overige deel van de kloostervleugel mits kleine aanpassingen in te richten als *"het Municipaal gevang huis"* ⁽²⁷⁾. Nergens is er nog sprake van de inrichting van cellen in de kazerne. Het aanbrengen van een zoldering uit abelenhout in twee vertrekken voor de marechaussee, een eikenhouten vensterraam en het oprichten van drie *"gemakhuizen"* (toiletten) bezwaren de stadskas met 178,75 frank extra uitgaven. Op het ogenblik dat al deze werken worden uitgevoerd, is het kadaster nog niet in werking om deze mutaties vast te stellen. Hierdoor kunnen we bijvoorbeeld niet meer nagaan in hoeverre het al dan niet gaat om

Marechaussee te paard. (Litho. J. Delfosse junior, Koninklijk Legermuseum Brussel)

⁽²⁶⁾ RABW, MGA Ger, nr.79, zittingen van 15 december 1827; 17 en 20 mei, 2 en 24 juni, 18 juli, 13 en 26 september en 2 oktober 1828: indien de paarden nog steeds worden gestald in het kerkgebouw, dan is het niet meteen duidelijk over welk lokaal het hier gaat.

⁽²⁷⁾ *Ibidem*, zittingen van 3 september en 28 oktober 1829; RAG, *Hollands Fonds*, nrs. 801/24, 26; 807/24; 0832/8, 15: in deze dossiers vernemen we ook dat in juli 1816 het personeel in de kazerne te Geraardsbergen bestaat uit 1 'maréchal de logis' te paard, 3 marechaussees te paard en 2 marechaussees te voet.

nieuwbouw binnen de oude kloostermuren. De werken raken voltooid in april 1830. Nog datzelfde jaar, op 2 oktober, verlaten de maréchaussees voorgoed hun kazerne nadat de revolutionaire Veiligheidscommissie het voorlopige bestuur van de stad op zich neemt. Twee dagen later krijgen de raadsleden François Bijl en Jean Denis Verhaeghe de opdracht een inventaris op te stellen van alle voorwerpen die zich in de kazerne bevinden ⁽²⁸⁾.

Een nieuwe politiegevangenis

De politiegevangenis, bekend als "*maison de dépôt*" in de Franse periode, is in een erbarmelijke toestand. Al in 1829 vat de regentieraad het plan op om het oude gebouw te verkopen en een nieuwe gevangenis onder te brengen in een deel van de gebouwen van het klooster ⁽²⁹⁾. De regimewisseling in 1830 heeft zeker de uitvoering ervan vertraagd. Tijdens de zitting van de gemeenteraad van 10 december 1833 wordt een budget vrijgemaakt om het oude project toch te verwezenlijken. De volgende maanden wordt een deel van de kloostervleugel langs de Laverdij tot aan de Denderoever afgebroken. Men stelt hierbij vast dat de oude brouwerij bouwvallig is en dat de zijmuren nog amper het gewicht kunnen dragen. Tijdens de zitting van 16 mei 1834 wordt overwogen ook dit gebouw, dat niet meer in gebruik is, af te breken. Een iconografische bron uit 1849, kadastergegevens en latere grondplannen wijzen aan dat dit niet is gebeurd. Naast een kleine wooneenheid voor de conciërge met een keuken, een washok en een stal, is in de nieuw ontworpen politiegevangenis de benedenverdieping voorbehouden aan mannelijke gevangenen en de eerste verdieping aan vrouwelijke

gevangenen. Op beide niveaus is er een cel voorzien voor veroordeelden door de politierechtbank en een cel voor gevangenen, die een straf hebben gekregen van de correctionele rechtbank en/of van het assisenhof. Alleen op de benedenverdieping is nog een supplementaire cel voor degenen die kortstondig worden opgesloten. De bouwkosten worden geraamd op 2.309,77 frank. Men rekent erop dat een deel van het afbraakmateriaal (hout, metaal en stenen) hergebruikt kan worden en een minimale opbrengst van 309,77 frank vertegenwoordigt. Op de openbare verkoop van de oude politiegevangenis, waarvoor een prijs van 2.250 frank was ingesteld, is niemand komen opdagen zodat men op 31 oktober 1834 noodgedwongen de verkoopprijs laat zakken tot 1.400 frank. Een meevaller is dan weer de openbare verkoop van het bouw materiaal, afkomstig van de afbraak van een deel van de kloostervleugel langs de Laverdij. De stadskas wordt hiermee met 551,13 frank gespijsd, terwijl een deel van het afbraakmateriaal is hergebruikt voor een gebouw van het stedelijk college en voor de nieuwe politiegevangenis. Dit nieuwe '*huis van bewaring*' is heropgebouwd op de oude funderingen van de oude kloostervleugel ⁽³⁰⁾.

Charles Bogaert versus het stadsbestuur

Alle gebouwen van het oude penitentenklooster langs de Laverdij zijn nu, na een overeenkomst met het weldadigheidsbureau, in oktober 1828 stadseigendom. De regentieraad wil orde op zaken. Al in februari 1829 ontstaat een geschil tussen burgemeester Charles Bogaert en de raad over de grensafpaling tussen de gendarmerie en de kloostertuin

met de Paterij en over het eigendomsrecht van de koetspoort en van de stal, die in het verlengde ligt van de voormalige brouwerij en voor de afschaffing van de kloosterorde is aangewend als mouterij ⁽³¹⁾. Na de bouw van de nieuwe kazerne, wordt de koetspoort door de gendarmen niet langer gebruikt. Op 12 maart 1830 wordt het twistpunt met Bogaert op de vergadering van de regentieraad besproken en alle bewindslieden zijn het met elkaar roerend eens: de koetspoort hoort aan de stad, de stal naast de brouwerij is in oorsprong eigendom van het weldadigheidsbureau en de afbakening tussen het openbaar en private domein is correct. De brouwerij zou zelfs een tijd lang gehuurd zijn door Bogaert, die het als magazijn voor ruw zout heeft gebruikt. Tijdens de revolutiedagen in oktober 1830 krijgt Bogaert als verknochte orangist de rekening gepresenteerd en moet hij tijdelijk de stad ontvluchten. Het duurt nog tot 1834 alvorens het bestuur van Joseph Druwé het geschil met Bogaert opnieuw op de agenda zet. Het betwist de rechten van de oud-burgemeester over de koetspoort en de stal evenals de grensscheiding tussen de kazerne en de kloostertuin. Op 5 juni wordt een beroep gedaan op het advies van de Gentse raadsheer E. Balliu, die voorstelt Bogaert voor het gerecht te dagen wegens onrechtmatige toe-eigening van stadseigendommen. Later die maand, op 24 juni, krijgt het stadsbestuur de toestemming een rechtszaak tegen Bogaert aan te spannen. Bogaert is verbolgen over de gerechtelijke actie van de stad, die hij twintig jaar lang heeft bestuurd. Hij wijst erop dat de stal nooit door de gendarmerie is gebruikt en dat hij al jaren is verhuurd aan Jacobus Huleu. Huleu zelf zou de stal hebben onderverhuurd aan

⁽²⁸⁾ J. DE RO, *Van oranje tot tricolor. De Belgische Revolutie in Geraardsbergen en deelgemeenten*, in *Gerardimontium* 2005/23, p. 22; RABW, MGA Ger, nr. 80, zitting van 4 oktober 1830.

⁽²⁹⁾ A. DE PORTEMONT (P. CASTELAIN), *Historisch onderzoek naar de stad Geraardsbergen Boekdeel 1*, p. 27: het gebouw zou kort nadien worden afgebroken en vervangen door nieuwbouw. Hierin vestigt zich in 1836 de Teken- en Bouwacademie.

⁽³⁰⁾ RABW, MGA Ger, nr. 80, zittingen van 16 mei, 31 oktober en 8 november 1834.

⁽³¹⁾ *Ibidem*, zitting van 12 maart 1830.

kapelaan Ghysbrecht en nadien aan een beenhouwer, die er zijn dieren heeft in ondergebracht. Daarnaast zou de koetspoort altijd gebruikt zijn door de pachters om hun stuk grond in de kloostertuin te bereiken. Tegenstanders beweren dat de gendarmerie deze doorgang steeds getolereerd heeft en dat er nog een tweede toegang tot de hof is langs het Paterstraatje. In een brief aan burgemeester Druwé op 8 september tracht Bogaert de bewindslieden op andere gedachten te brengen en wil hij "épargner des frais inutiles pour la ville (...)". Maar de stad zet door en er wordt een gerechtelijk dossier samengesteld. Op 23 december informeert Bogaert de burgemeester en schepenen dat hij zich zal schikken naar hun beslissing, maar dat de hele zaak hem nog weinig raakt sinds het overlijden van zijn echtgenote. In juni 1835 wordt op de rechtbank van Eerste Aanleg te Oudenaarde het proces gevoerd tussen advocaat Liévin Van Cauwenberghe, die burgemeester Druwé vertegenwoordigt en advocaat Charles Van Damme, die de belangen van de familie Bogaert verdedigt. Het vonnis wordt pas in 1839 uitgesproken in het voordeel van de stad, die op deze uitspraak allang niet meer heeft gewacht⁽³²⁾. Dit blijkt uit het feit dat al veel vroeger, op 5 juni 1836, de Paterij met aanpalend magazijn en de zogenaamde *Penitenten-hof* openbaar te koop is gesteld. Op zijn zitting van 26 april blijkt hoezeer de gemeenteraad erop gebrand is om de hele eigendom van Bogaert aan te kopen. De oude droom uit 1797 om een kade langs de Dender te realiseren komt weer een stuk dichterbij. Er wordt zelfs, hoewel niet voor meteen, sterk gedacht aan

Gendarme te paard tijdens de eerste decennia na de Belgische Onafhankelijkheid. (Koninklijk Legermuseum Brussel)

de bouw van een gemeenteschool op de te koop gestelde gronden. Tegelijk wordt gevreesd dat er nog gegadigden zijn om de Paterij aan te kopen en er wordt snel beslist om in te gaan tot een bod van 14.000 frank. Er is niet zoveel geld in de stadskas, maar men hoopt geld te kunnen lenen van de Burgerlijke Godshuizen, die op dat ogenblik goed bemiddeld zijn.

Nog voor de openbare verkoop op 5 juni plaatsvindt, slaagt de stad erin een gunstige regeling te treffen met de verkoper. Op 4 juni koopt de stad voor notaris De Clercq van Charles Bogaert en anderen "une maison nommé Patery avec le magasin et jardin" voor de som van 7.400 frank⁽³³⁾. Deze aankoop wordt bevestigd bij het KB van 12 juli 1836⁽³⁴⁾.

Het heeft voor de stad uiteindelijk veertig jaar geduurd om alle be-

bouwde en onbebouwde percelen van het convent te verwerven. Het snelle besluit van het bestuur om de Paterij en aanhankelijkheden aan te kopen zorgt ervoor dat nog lang geen eenduidige visie onder de raadsleden bestaat over de definitieve bestemming van dit goed. In afwachting worden de volgende jaren de tuin en de gebouwen of delen ervan verhuurd aan particulieren, ondermeer aan een handelaar die er zijn zoutdepot in onderbrengt. Ook de Teken- en Bouwacademie krijgt in de Paterij een onderkomen⁽³⁵⁾.

Een leerwerkatelier voor textiel

Op 30 april 1836 wordt een wet gestemd waarbij de kazerneringskosten van de gendarmen ten laste komen van het provinciebestuur. Het stadsbestuur, dat de gebouwen van het penitentenklooster ter beschikking stelt aan de gendarmerie, ontvangt nu een jaarlijkse pachtsom van 846,56 frank van de provincie. Nadat in 1846 het aantal manschappen van 5 naar 7 wordt gebracht, is dit een reden voor het bestuur van Auguste Van Santen om in februari 1849 een verhoging van de huur te vragen. De gouverneur aanvaardt de verhoging niet en wil enkel de kosten betalen die de uitbreiding van de brigade met zich heeft meegebracht. Hij betaalt dan ook de onkostennota van 1.168 frank voor de inrichting van vier nieuwe kamers voor de gendarmen. Hiermee zal de pachtsom van de kazerne ongewijzigd blijven tot met de afbraak van het laatste kazernegebouw in 1873⁽³⁶⁾.

Tijdens de jaren 1840, in volle textielcrisis, kunnen de oude kloostergebouwen eindelijk hun nut bewijzen.

⁽³²⁾ Het hele dossier over de rechtszaak die de stad Geraardsbergen aanspant tegen Charles Bogaert omvat 26 stukken, waarvan een deel is gekopieerd uit *Handvesten der Stad Geraardsbergen nr. 1*. Deze bundel heb ik niet teruggevonden in het MGA Ger in het Rijksarchief te Beveren-Waas; RABW, MGA Ger, nr. 81, zitting van 29 november 1839.

⁽³³⁾ RABW, MGA Ger, nr. 80, zittingen van 26 april en 1 juni 1836 (met later toegevoegd verslag van de openbare verkoop).

⁽³⁴⁾ RABW, MGA Ger, nr. 81, zitting van 1 oktober 1836.

⁽³⁵⁾ RABW, MGA Ger, nr. 81, zitting van 30 januari 1837: François De Smet huurt het magazijn vanaf 15 januari 1837 voor een periode van zes jaar voor een jaarlijkse huurprijs van 155 frank.

⁽³⁶⁾ RAG, *Provinciebestuur 1851-1870*, nr. 1309/2: van de jaarlijkse pachtsom van 846,56 frank, ontvangt de stad 316,56 frank en het weldadigheidsbureau 530 frank. De verbouwing uit 1849 wordt gesuperviseerd door bouwmeester Henri Kina en stadsbouwmeester Franz T'Sas.

In opdracht van de Oost-Vlaamse gouverneur wordt door de gebroeders Coumont uit Brussel in de Paterij een aanpalend magazijn in mei 1849 gestart met een leerwerkhuis voor textiel. Werkloze arbeiders leren er weven en ontvangen een vergoeding voor de fabricatie van een ruim assortiment aan textielgoederen. De kloostertuin wordt gebruikt om de stoffen te bereiden, te lijmen en te drogen. De hele operatie verloopt aanvankelijk niet feilloos door de sterke tegenkating van een aantal katholieke politici, die dit liberale initiatief graag gekelderd zien. De gebroeders Coumont slagen er echter in dit vijf jaar durende project tot een goed einde te brengen en de lokale textielnijverheid een nieuw elan te bezorgen ⁽³⁷⁾.

Aanleg van een kade

In maart 1854 komen de Paterij en het aanpalende leeratelier opnieuw leeg te staan. Zij zijn voor de stad eerder een last, want hun onder-

houd kost geld. Enkele maanden later, op 1 augustus, wordt zonder enige tegenkating het *commodo et incommodo* onderzoek afgesloten met betrekking tot beide gebouwen en de tuin ⁽³⁸⁾. Zo wordt een deel van de Paterij openbaar verkocht aan de meest biedende (wat in feite nooit is gebeurd), komt het leeratelier toe aan de Tekening- en Bouwacademie en verandert de tuin in een openbare plaats ⁽³⁹⁾. Amper een jaar later, op 26 oktober 1855, beslist het stadsbestuur om een aantal maatregelen te nemen om de noodlijdende arbeidersbevolking in de stad aan werk te helpen. Zo wil men de stenen bruggen over de Dender vervangen door draaibare, alle gebouwen van de Paterij slopen en de openbare plaats omvormen tot kaai, waar schepen kunnen laden en lossen. De werken worden meteen gestart, van zodra de regering financieel voor $\frac{3}{4}$ tussenbeide komt. Uiteindelijk zullen alleen de bruggen worden vernieuwd en blijft alles op de voormalige kloostersite

onveranderd ⁽⁴⁰⁾.

De jaren 1860 bieden voor de hele kloostersite nieuwe perspectieven. Aanzet is het uitvoeren van de kanalisatiewerken aan de Dender. Eindelijk wordt weer hardop gedacht aan de aanleg van een uit steen gemetselde kade in de binnenstad. Op de raadszitting van 10 augustus 1866 beslist men een aanvraag te richten tot de Belgische Staat om de nodige gronden te verwerven naast de Paterij en de gendarmerie om het kadeproject te realiseren. Nog datzelfde jaar worden de gebouwen van de Paterij, de oude brouwerij en een deel van de vleugel langs de Laverdij (met daarin de politiegevangenis, nieuw gebouwd in 1834-1835) gesloopt. Op 24 december 1867 wordt besloten de oude gendarmerie af te breken met het oog een nieuwe rijkswachtkazerne te bouwen op de hoek van de Lessense- met de Hunnegemstraat. Voorwaarde is dat het gebouw ten minste even groot is als dat van Aalst ⁽⁴¹⁾. Dit plan wordt door de provincie gerealiseerd in 1870-1871, maar het duurt nog tot 9 maart 1872, alvorens de gendarmen de nieuwe kazerne betrekken. Het jaar daarop verdwijnen de laatste resten van het oude penitentenklooster: de kazerne langs de Laverdij en de oude kloosterkerk langs de Penitentenstraat ⁽⁴²⁾. De kade annex straat wordt vanaf 1869 gerealiseerd, terwijl de vrijgekomen gronden, aanvankelijk ingericht als "openbare plaats", later verkaveld worden. De eerste nieuwe woningen met zicht op de Dender worden gebouwd vanaf 1876.

Jacques DE RO
jacques.de.ro@telenet.be

Na de afbraak van de laatste resten van het penitentenklooster ondergaat het uitzicht van deze omgeving een ingrijpende verandering. Er wordt een kade aangelegd en er worden woningen gebouwd met zicht op de Dender. We zien op deze oude zichtkaart (eind 19de eeuw) de Kaai en de Laverdij, niets laat nog vermoeden dat hier een klooster stond.

⁽³⁷⁾ J. DE RO, "La conquête de notre Californie Grammontoise". *Kroniek over de leerwerkhuisen voor textiel te Geraardsbergen in 1849-1857*, in *Gerardimontium*, 2005/199/16-23.

⁽³⁸⁾ De tuin is verhuurd aan Bartholomeus Pevenage.

⁽³⁹⁾ RABW, MGA Ger, nr. 83, zitting van 13 juni 1854.

⁽⁴⁰⁾ *Ibidem*, zitting van 26 oktober 1855.